

”Att efterfölja amazonernas exempel”. En bortglömd svensk 1700-talsskrift om kvinnors tapperhet

Matilda Amundsen Bergström, Göteborgs universitet

Ellen Holm, Göteborgs universitet

Abstract: This article presents the previously unknown Swedish text “Fruktimbernas tapperhet” [The bravery of women], which has been preserved in manuscript in the archive of the Gothenburg family Alströmer. This text, which is based on a Latin dissertation from 1716, comprises a discussion of around 15 female exemplars who are called upon to demonstrate women’s fortitude and their right to be recognized as courageous. This is the oldest known Swedish-language text that utilizes female exemplars to construct an argument about women’s fortitude. After an introduction wherein we describe the archival source and discuss dating and authorship, we offer a transcription of the full text. Thereafter, we develop an analysis of the text’s most distinguishing features. The text is situated within the context of the early modern *querelle des femmes*, and we discuss the fact that strikingly, the author of “Fruktimbernas tapperhet” is primarily interested in martial fortitude and with women who transgress gender norms.

Keywords: women exemplars; fortitude; *la querelle des femmes*; martial fortitude; gender transgression; 18th-century Gothenburg

Recommended citation: Amundsen Bergström, Matilda and Holm, Ellen, “Att efterfölja amazonernas exempel”. En bortglömd svensk 1700-talsskrift om kvinnors tapperhet”, *1700-tal: Nordic Journal for Eighteenth-Century Studies*, 21 (2024). 33–62. <https://doi.org/10.7557/4.7359>

Copyright: © 2024 The Author(s). This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Ehuru wäl stora ock hjeltomodiga gjärningar, till hwilckas utförande, tapperhet, försiktighet, beständighet, samt sinnes ock kropps styrcka, framföralt fordras egenteligen ock af sjelfwa naturen synes tillkomma karlarna, hos hwilcka desse dygder i synnerhet pläga framlysa, ock hwilcka igenom en alfvarsam upfostran ifrån späda Barndomen wänjas wid de swårare gjöromålen; får man dock icke så aldeles bestrida det wackra Kjönet den rättigheten, att hälsas för tappra, ock dela berömmet med Männerne.

Med denna tes inleds texten ”Fruentimbernas tapperhet”. För att bevisa dess giltighet åberopar författaren därefter ett femtontal bibliska, mytologiska, antika och samtida kvinnliga *exempla* som alla gett prov på den ”egenteligen” manligt kodade dygden *fortitudo*, tapperhet. Samtidens män bör ”wara glad[a]”, konstaterar författaren avslutningsvis, att kvinnor numera ”äro så klenmodiga ock spakfärdiga”. För om ”nycken skulle falla på dem att efterfölja amazonernas *exempel*”, vem vet vad de skulle åstadkomma.

Exempelsamlingar med berömvärda kvinnor var oerhört populära i det tidigmoderna Europa. I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* visar Marianne Alenius att textformen bland annat blomstrade i Danmark, där närmare tio kataloger med kvinnliga *exempla* producerades under 1600- och 1700-talen.¹ Men i Sverige, noterar Alenius, vann exempelsamlingarna inte samma insteg. Hennes översikt rymmer endast två svenska texter: Johan Esbergs/Peter Hedengrahns dissertation *Mulieres philosophantes*, framlagd i Uppsala år 1699, och ett referat av Anders Anton von Stiernmans förlorade *Gynæceum sveciæ litteratum* publicerat i *Stockholms Magazin* år 1780.² Båda behandlar lärda kvinnor.

Till dessa kan läggas Hedvig Charlotta Nordenflychts dikt ”Fruentimrets Försvär. Emot J. J. Rousseau, medborgare i Genève” (1761), i vilken Nordenflycht underbygger sin Rousseaukritik med kvinnliga *exempla*.³ I jämförelse med såväl Danmark som Europa var den svenska produktionen ändå blygsam. Men den var faktiskt större än forskningen trots. I en handskrift bevarad i den göteborgska 1700-talsfamiljen Alströmers arkiv återfinns nämligen den hittills okända ”Fruentimbernas tapperhet”. Detta är den första svenskspråkiga exempelsamlingen med fokus på just tappra kvinnor att bli känd av forskningen. Nedan presenterar vi texten i sin helhet, diskuterar dess ursprung och analyserar några utmärkande drag.

¹ Marianne Alenius, ”Om alla slags berömvärda kvinnopersoner”, i *Nordisk kvinnolitteraturhistoria: Band 1*, red. av Elisabeth Møller Jensen (Höganäs: Wiken, 1993), s. 217–233.

² Alenius, s. 230.

³ Ann Öhrberg, *Viltra Fruentimmer: Författarroll och retorik hos frihetstidens kvinnliga författare* (diss. Uppsala universitet, 2001), s. 267ff.

”Fruentimbernas tappperhet” i arkivet

Den tiosidiga prosatexten ”Fruentimbernas tappperhet” ingår i en handskrift som den anonyma upphovspersonen betitlat *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt i Bunden och Obunden Skrifart*. Skriften mäter 31,5 x 20,5 cm och omfattar 90 paginerade foliosidor, titelblad, register och baksidesblad samlade i fyra icke hopbundna lägg à 12 ark.⁴ Totalt innehåller skriften 39 dikter och prosastycken på svenska, vilka följs av registret. Hela skriften är skriven i samma bläck av samma hand. Marginalerna är genomgående jämna, texten löper längs raka linjer och kustoder är införda. Det förekommer i princip inga korrigeringar eller överstrykningar och skriften är väl-disponerad – det avslutande registret löper till näst sista bladets versosida och det sista bladet är blankt. Sammantaget framstår *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* tydligt som en renskrift. Handskriften är den enda kända editionen och exemplaret. Den är mycket välbevarad, utan märkbart slitage eller fläckar.

Beteckningen ”allehanda” är träffande – här blandas oden, dissertationer, anekdoter, fiktiva brev, dryckesvisor, lärda utläggningar och fabler. Vissa texter är uppenbarligen tillkomna i Sverige medan andra är bearbetningar av franska, engelska och latinska förlagor (vilket dock aldrig explicit görs). Handskriften innehåller exempelvis ”Den äckta Jouwel Ringen”, som är en version av Jean de la Fontaines fabel ”Lanneau d’Hans Carvel”, samt ”Drottning Annas bref till Henrich VIII”, som utgår från en engelsk förlaga publicerad i Edward Herbert’s *The Life and Raigne of King Henry VIII* (1649). Texterna är som brukligt ordnade från högre stilnivå och ämne till lägre. Samlingen inleds med det högtidliga hyllningstalet ”Ode till Fäderneslandet” och avslutas med sex lättsamma anekdoter. ”Fruentimbernas tappperhet” är placerad som nummer 28 av handskriftens 39 texter.

”Fruentimbernas tappperhet” består i stora delar – men inte enbart – av översatta utdrag ur en dissertation med titeln *Dissertatio historico politica de fortitudine mulierum*, vilken lades fram vid Uppsala universitet den 19 juni 1716.⁵ Preses var den skytteanske professorn i värtalighet och politik Johan Upmark (senare adlad Rosenadler) och student var Gustav A. Barchæus, sedermera prost i Västerås.⁶ Som Bo Lindberg har påpekat är dissertationen tidstypisk så till vida att den bygger på Samuel von Pufendorfs (1632–1694) naturrättsliga tänkande, och ligger i

⁴ Skriften finns bevarad i: Serie J, ”handlingar i skilda ämnen”, volym 94, Östads arkivet, Riksarkivet Göteborg.

⁵ Johan Upmark/Gustav Barchæus, *Dissertatio historico politica de fortitudine mulierum* (Uppsala, 1716).

⁶ Med utgångspunkt i Bo Lindbergs diskussion om dissertationer anger vi både Upmark och Barchæus som upphovspersoner till texten. Bo Lindberg, *Disputation, dissertation, avhandling: Historien om en genre* (Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademi, 2022), s. 91–104.

linje med Upmarks intresse för moralisk-politiska och historiska ämnen.⁷ Varför Upmark/Barchæus valde just kvinnors tapperhet som disputationens ämne är dock oklart. Det fanns förvisso gott om utländska förlagor, men i en svensk kontext är *Fortitudine mulierum* ovanlig. Den tidigare nämnda *Mulieres philosophantes* är den enda likartade dissertation som är känd idag.⁸ Upmarks/Barchæus *Fortitudine mulierum* uppmärksammas inte av Alenius men finns omnämnd i forskningen – bland annat anger Hilma Borelius dissertationen som en möjlig källa till Nordenflychts ”Fruentimrets Försvär”.⁹ *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* berörs däremot inte alls av forskningen.

Allehanda Nyttigt och Nöjsamt har bevarats i Östads arkivet, vilket innehåller tusentals handlingar av och om släkten Alströmer. Alströmersläkten var ekonomiskt och kulturellt ledande i det sena 1700-talets Göteborg, varför det är föga förvånande att handskriften återfinns i just deras släktarkiv. Dessutom finns kopplingar mellan Alströmer och Upmark. Den senares son Carl Albrecht Rosenadler invaldes nämligen i Kungliga Vetenskapsakademien år 1754, vilket satte honom i kontakt med ledamöterna Jonas, Patrik och Claes Alströmer (1685–1761, 1733–1804 respektive 1736–1794). Ingen bevarad förteckning över släkten Alströmers boksamlingar nämner *Fortitudine mulierum*, men flera innehåller poster som ”En bok med diverse disputationer”.¹⁰ Eftersom själva boksamlingarna inte finns kvar går det ej att kontrollera huruvida *Fortitudine mulierum* ingick i någon av dessa.

På Riksarkivets skyddsomslag till *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* angavs på 1950-talet dateringen ”1780-tal”, men varför framgår inte. Boken i sig är odaterad och det är omöjligt att fastställa ett exakt tillkomstår. Vissa tidsmarkörer kan dock ge en indikation om tillkomsttiden. En sådan markör återfinns i ”Fruentimernas tapperhet”, där författaren åberopar den exemplariska kvinnan ”mademoiselle d’Eon”. Här åsyftas franska Charles/Charlotte d’Éon de Beaumont, 1700-talseuropas kanske mest berömda genderfluida (för att använda ett nutida uttryck) per-

⁷ Lindberg, s. 57, 66.

⁸ För mer om denna, se *Philosophising Women: A Dissertation Under Johan Esberg*, red. och övers. av Love Forssberg Malm (Uppsala: Bibliotheca Neolatina Upsaliensis, 2018). I sin analys av kvinnosyn i tidigmoderna dissertationer nämner Ruth Nilsson några texter om besläktade ämnen, såsom äktenskap. Se Ruth Nilsson, *Kvinnosyn i Sverige från drottning Kristina till Anna Maria Lenngren* (Lund: Gleerup, 1973), s. 119–139, 178–184, 260.

⁹ Hedvig Charlotta Nordenflycht, *Samlade skrifter: Band III:II*, red. Hilma Borelius (Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1938), s. 576f. Nilsson diskuterar dissertationen förhållandevis djupgående. Se Nilsson, s. 135–137. Även Lindberg nämner dissertationen (se Lindberg, s. 66).

¹⁰ I en boklista från 1748 med titel ”Specification på de Böcker som funnos utedi Bok Kistan d. Oktober 1748” finns ex ”En bok med diverse Disputationer” och ”19 st Disputationer”. Östads arkivet, J:35.

son. Efter att ha levt i 45 år som man började d'Éon att presentera sig som kvinna år 1776, och fick året därpå sin juridiska status ändrad.¹¹ Detta blev snabbt känt i Sverige.¹² Att även författaren till *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* beskriver d'Éon som kvinna indikerar att boken är tillkommen efter 1776.

Ytterligare en fingervisning ges av dikten "Impromptu, wid ryktet om religionsfriheten". Dikten nämner ingen särskild händelse men alluderar sannolikt på den debatt om religionsfrihet som på Anders Chydenius initiativ fördes under riksdagen 1778–1779.¹³ Vi har inte hittat något i innehållet som visar att boken måste vara av senare tillkomst än 1778. Till det kan läggas att *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* innehåller minst en habil översättning från latin, ett språk författaren uppenbarligen var väl förtrogen med. Det blir allt ovanligare i de Alströmerska kretsarna ju längre fram i tiden vi rör oss.¹⁴

Vad gäller formella tidsmarkörer är papperet märkt med det under 1700-talet vanligt förekommande Pro Patria-vattenmärket. Det rör sig om det "korrekta" märket, vilket tyder på att pappret snarare är från 1700-tal än 1800-tal – men inte heller det är säkert.¹⁵ Skribenten använder den nygotiska, eller tyska, handstil som var vanlig i Sverige fram till sent 1700-tal, inte den latinska handstil som slog igenom runt sekelskiftet 1800.¹⁶ Patrik Alströmers barn Christina Maria d.y., Margareta Hedvig och Jonas, alla födda på 1760-talet, använder latinsk stil i brev från det sena 1700-talet. Det kan indikera att författaren snarare tillhörde en tidigare generation, även om också det är osäkert. Sammantaget bedömer vi det som sannolikt att handskriften producerades under 1700-talets sista decennier, men det är inte omöjligt att den skrevs i början av 1800-talet.

Vi har jämfört *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* med brev från alla medlemmar av släkten Alströmer som hade kunnat skriva en bok av detta slag under rätt tidsperiod. Utöver Patrik och Claes Alströmer rör det sig om Christina Maria och Sara Catharina Alströmer (födda Silfverskiöld respektive Sahlgren), Johan Alströmer,

¹¹ Om d'Éon, se Simon Burrows et. al (red.), *The Chevalier d'Eon and his Worlds: Gender, Espionage and Politics in the Eighteenth Century* (New York: Continuum, 2010).

¹² *Stockholms Weckoblad* och göteborgska *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* publicerade exempelvis följande notis i februari år 1776: "Det är nu omsider bewist, at den namnkunnige riddaren d'Éon, är et fruntimmer". *Hwad Nytt? Hwad Nytt?* no. 33/34, 1776–02–09, s. 6; *Stockholms Weckoblad* no. 13, 1776–02–01, s. 2.

¹³ År 1779 lät Chydenius trycka *Memorial, angående Religions-Friheten* (Stockholm: Kongliga Tryckeriet, 1779).

¹⁴ Bo Lindberg, *De lärdes modersmål: Latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige* (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1984), s. 128–130.

¹⁵ Gösta Liljedahl, "Filigranologi: Om vattenmärken i papper och dess historia", *Dædalus. Tekniska museets årsbok* (1960), s. 122.

¹⁶ Lars Svensson, *Nordisk paleografi: Handbok med transkriberade och kommenterade skriftprov* (Lund: Studentlitteratur, 1974), s. 47f.

samt Christina Marias och Patriks ovan nämnda barn. Av dessa är Patrik den enda vars handstil liknar den i *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt*, men alltför tydliga skillnader föreligger för att han ska vara en sannolik upphovsperson. Denne förblir därmed okänd. Det är möjligt att skribenten kopierat "Fru timbernas tapperhet" från en nu okänd källa, men eftersom inga andra översättningar i *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* uppenbart hämtats från andra svenskspråkiga källor bedömer vi det som sannolikt att skribenten också är översättare, redaktör och författare. Troligast är att någon Alströmer fick handskriften i gåva av en okänd person. Utöver svenska tycks denne ha behärskat engelska, franska och latin, samt haft förmågan att omvandla en akademisk dissertation till en prosatext för en icke-akademisk (om än bildad) läsekrets. Att *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* är ett beställningsverk håller vi för mindre troligt. Även om skriften är prydligt renskrivna framstår utformningen som alltför anspråkslös för att vara en professionell kopists verk.

Allehanda Nyttigt och Nöjsamt innehåller inga paratexter som redogör för skriftens ursprungshistoria eller pekar ut tilltänkta läsare och användningsområden. Mest troligt är det fråga om det bokhistorikern Harold Love kallar *användarpublicering* – det vill säga att en läsare samlat omtyckta och/eller användbara texter från olika källor i en egenhändigt producerad skrift.¹⁷ Sådana samlingar var vanligt förekommande under 1700-talet och kunde vara ämnade för såväl privat som socialt bruk.¹⁸ *Allehanda nyttigt och nöjsamt* kan ha givits till en specifik familjemedlem eller cirkulerat brett bland Alströmersläkten och deras vänner (skicket tyder dock på varsam hantering). Skriften kan ha skapats för tyst läsning eller som underlag för deklamation, vilket som Stina Hansson poängterat var ett populärt salongsnöje under perioden.¹⁹ Att *Allehanda Nyttigt och Nöjsamt* enbart innehåller svenska texter, varav många är översättningar, antyder möjligtvis en blandad publik, även om Göteborgssocieteten generellt behärskade åtminstone franska. De faktum att "Fru timbernas tapperhet" skildrar våldtäkt, och flera andra texter politiska ämnen, ger emellertid vid handen att den tilltänkta publiken inte inräknade barn.

¹⁷ Harold Love, *Scribal Publication in Seventeenth-Century England* (Oxford: Clarendon Press, 1993), s. 79f.

¹⁸ Love, s. 79.

¹⁹ Stina Hansson, "Skönheter i skattkammaren: P. A. Wallmarks svenska antologi och den klassiska retoriken", *Samlingen: Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning* 110 (1989): 94.

Fruntimbernas tapperhet

Fruntimbernas tapperhet²⁰

Ehuru wäl stora ock hjeltemodiga gjärningar, till hwilckas utförande, tapperhet, försiktighet, beständighet, samt sinnes ock kropps styrcka, framföralt fordras egenteligen ock af sjelfwa naturen synes tillkomma karlarna, hos hwilcka desse dygder i synnerhet pläga framlysa, ock hwilcka igenom en alfwarsam upfostran ifrån späda Barndomen wänjas wid de swårare gjöromålen; får man dock icke så aldeles bestrida det wackra Kjönets rättigheten, att hälsas för tappra, ock dela berömmet med Männerna; Ty fastän de, då det kommer an på styrcka ock krafter, gemenligen måste duka under för karlarna; så kunna de dock likwäl wara tappra; ty om tapperheten endast skulle skattas efter kroppens storlek ock styrcka ock ej efter modigt hjerta; så hade aldrig den Lille *David* kunnat öfwerwinna den ofanteliga *Goliath*. Att fruntimberna til krafterna gemenligen äro långt swagare, än karlarne, bör utan twifwel tilskrifwas deras klemiga upfostran; emedan flickungen knapt kommer utur lindan, förr än kroppen onaturligen twingas inom ett snörlif, ock hon näpeliggen får lära annat, än handtera nålen ock kammen; Hwarföre den wise *Plato* ock påstår, att fruntimbernen ej duga till annat än att smycka sig, sy ock baka pankakor; men det wore dåraktigt, att skjära alla öfwer en kam

[s. 67] Ty ey allenast i den heliga Kristis, utan ock i werldsliga Historien, finna wj otaliga *Exempel* därpå, att fruntimberna uprättadt ock med mycken försiktighet styrdt de största samhällen, så som ock med största drift ock tapperhet utfördt de lyckeligaste krig. I Skriften läsa wj, huru som *Jael*, med största mod ock försiktighet, allenast med

²⁰ "Fruntimbernas tapperhet" löper från s. 66 till s. 75 i handskriften. Transkriberingen följer handskriften gällande stavning, majusklar, skiljetecken, radbrytning samt avstavning. De ord, namn och platser som i handskriften skrivits i latinsk stil har i transkriberingen kursiverats. Abbreviaturer, kommentarer och korrektur saknas i handskriften och har därför inte heller behövts hanteras i transkriberingen. Däremot är kustoder borttagna. Handskriften förekommer endast i en version och texten håller en hög nivå av läsbarhet.

en hammare ock spik dödade *Cananeernas Sissera*. då *Holefernes*, *Nebudcanezars Höfdinge*, belägrade *Betulien*, ock invånarne, efter fem dagars förlopp, woro i sådan hungersnöd, att de tänkte gifwa upp landet, uppmuntrade *Judith* icke allenast folket, utan geck ock med driftighet in i fiendens läger; högg hufwudet af den mäktige *Holofernes* ock förskaffade de sina en fullkomlig seger. Uti werldsliga Historien finna wj så många *Exempel* af fruntimbernas tapperhet, att det skulle blifwa för widlyftigt, att anföra dem alla: Wj wilja allenast fästa wår upmärksamhet wid några få. Ett wackert *Exempel* af Fruntimbernas hjeltomod meddelar oss: att *Persernes* hustrur, med utdragna swärd, gingo mot sina Männer, som kommo flyendes ifrån striden, ock twungo dem, att wända tillbaka igen. *Camerarius* förmäler, att den mäktige konungens *Mithridatis* gemål *Hipsicratea*, lät klippa af sig sina långa skjöna hår; klädde sig i Manskläder, bewäpnade sig, steg till häst, ock följde beständigt sin herre i fält. En löjelig duell hade ett Fruntimber med en karl, straxt efter konung *Sigismundi* kröning: Sedan ständerna hade aflagdt tro- ock huldhetseden, tillbraktes några dagar med ridderliga spel ock öfningar: En bewäpnad *Polack* kom en dag framridandes, ock med mycken spåtskhet utmanade flera swenskar, hwilcka ey kunde fördraga hans högmod: på det de, på ett utmärkt sätt, måtte kunna hämnas den skymf, som *Polacken* tänkte tillfoga det swenska namnet, öfwerfalte de en djerf ock modig qwinna, att gifwa sig i handamänge med honom. Hon bewäpnade sig, red emot honom, ock till

[s. 68] Åskådarnes fullkomliga nöje, stötte honom, utur sadelen: Straxt därefter tog hon af sig hjelmen, slog ut sitt hår, ock wiste sig till *Polackens* stora nesa, så som ett segrande fruntimber. *Schef-ferus* berättar äfwen ett märkwärdigt *Exempel*, som under hans tid tilldrog sig: En fattig Bondesdotter, antingen ledsen wid det stränga arbetet, eller af lust för krigswäsendet, lät, sedan hon dölgt sitt kjön, wärfwa sig till soldat ock drog i fält. Konung *Carl X Gustaf* förde då

krig emot *Polehn*, hwarutinman hon wid alla tillfällen upförde sig wäl ock tappert: hon dögde så noga sitt kjön, att det icke en gång blef bekant för dem, som lågo i samma tällt med henne. En af hennes Kamerater, som något nogare gaf akt på henne, kom dock sluteligen under wäder med denna hemligheten: På det han skulle tåga därmed, ock ej förråda henne för de andra, så feck han hålla af henne: När tiden nalkades, att hon skulle föda, begaf hon sig till hemorten, ock tog tienst, som dräng, hos en Bonde: Han kunde ej märcka, att hon war en qwinsperson, mycket mindre, att hon war hafwande; ty hon gjorde alla drängsysslor med mycken färdighet ock flit: En dag då hon kjört till skogen, att hämta wed kom hon hem med ett Barn, hwilket hon sade sig hafwa hittadt: hela hemligheten blef ej förr uptäkt, än då soldaten, med hwilken hon hade plägat umgänge, kom hem ock tog henne till hustru. Den som bestrider fruntimbrena deras tapperhet, den bestrider dem ock deras gemensamma hufwud *affect*, wreden, hwilken då mod ock dristighet kommer därtill, uträttar ofta stora gjärningar.   Då *Semiramis*,

[s. 69] *Assyriernas* drottning, en dag war sysslosatt att krusa sitt hår, ock det blef henne berättat, att *Bablonierne* hade affallit, blef hon högeligen förbittrad däröfwer, steg upp ifrån *Toiletten*, ehuru ej mera, än en sida af hufwudet war kammadt, ock swor, att ej förr laga den andra i ordning, än hon brackt dem åter under sin lydes: till åminnelse här-af, blef hennes Bild uprest i samma ställning, som hon hade, då hon drog åstad, att hämnas *Babylons* affall. Ett stort *Exempel* af en qwinnas dristighet ock hjeltomod är äfwen följande händelse: I bland andra christna fångar, som af *Turkarne* år 1595 fördes till *Constantinopel*, fants en ung Piga, klädd i *uniform*, som hade warit med under hela kriget: *Turkarne*, förundrade häröfwer, frågade henne, om

hon aldrig under denna drägten haft kiöttslig beblandelse med någon? Hwar-till hon nekade. De frågade de andra fån-garne, om någon varit kunnig om hennes kjön? Men alle aflade Ed där på, att de al-tid hållit henne för en mansperson: denna nyheten kom för stor *Sultan*, som befalte, att man skulle föra henne till sig: Ibland an-nat, frågade han henne, om hon, som soldat, slagit ihjäl många *Turkar*? Hon swarade oförskräckt, att, under den tid hon varit med i fält, hade hon skickat sig, som en rättskaffens knekt ägnar ock anstår: Hon hade i alla *expeditioner*, belägringar ock fälltslag wisat sig oförskräckt, ock ej skonat någon fiende, utan dödadt så många hon kunnat.

[s. 70] Storherren förundrade sig öfwer hennes manliga upförande, ock befallte, att hon först skulle föras omkring hela staden; på det alla måtte få se henne; Sedan skiänkte han henne till sin käraste *Sultaninna*. Till fruntimbernas tapperhet ock hjelte-mod bidrager icke litet deras medfödda list ock förställningsgäfwä. Den äregir-riga *Semiramis* utwärlade sig, genom smek, sin herres tillstånd, att en dag få regera enwäldigt öfwer hela Riket, då alla, utan minsta gensägelse, skulle ef-terkomma hennes befallningar. Det första bud hon då gaf, war, att man skulle taga Konungen till fånga samt döda honom: Hon förwandla altså En dags regering i ett beständigt herra-wälde: Huru många stora ock märck-wärdiga saker hon sedermera utförde, kan nogsamt intagas af *Historien*. Berättelsen, om de *Böemiska* Jungfrur-nes list ock tapperhet, förtjenar äfwen, att här anföras: Sedan hertigens i *Böe-mens Primislai III*djes gemål *Libussa*, som, under sin lifstid, regerade både öfwer sin herre ock folket, war död, lät en af hennes kammarjungfrur, wid namn *Walaska*,

som hade ganska stort förstånd och hjerta,
hemligen kalla sina samsystrar tillhoppa,
och tilltalte dem sålunda: "Wj hafwa
"förlorat en hjeltinna, mina systrar! Som
"friat oss från Männernes förackt och herra-
"wælde: Wj hafwa, såsom drottningar, regerat

[s. 71] "Öfwer dem; men nu måste wj böja halsen
"under det tyngsta ok, och blifwa de förack-
"teligaste Slafwinnor, så framt wj ej sjelf-
"wa förswara vår frihet. Om J hafwen sam-
"ma hjerta, som jag, så skola wj lätteligen
"bibehålla vår förra makt och anseende:
"waren oförskräckte och bispringen mig;
"så lofwar jag Eder en fullkomlig seger öf-
"wer männerna: Alla gillade *Walaskas* råd,
"sammangaddade sig, och, så som besegling af
inbördes trohet, dricks de utur en bägare.

Primisslaus drömde en natt, att en bägare,
full med blod, räcktes honom af en wacker
hand: förskräkt häröfwer, och så som af
en aning om det förestående onda, förman-
te han de förnämste i Landet, att de ej skulle
lämna det wackra Kjönet för mycket sjelfs-
wäld: Den tiden brukade fruntimbrena,
att öfwa sig i ridande, kastande, skjutande,
jagande, och alla andra manliga öfningar:
Walaska fortfor dag och natt, att förmana
de sammangaddade, att gifwa dem godt
hopp, öka deras mod, samt att, med drycker
och artiga tidsfördrif, wänja dem ifrån
all kärlek för Manspersoner: När hon
fådt tillsammans en anseelig skara af
gifwa och ogifwa fruntimber; så befalte
hon dem, att de en wiss natt skulle mör-
da så många karlar, som de kunde: Sedan
detta war wärkstäldt, grepo de till wapen,
slogo den här, som förföljde dem, och belägrade
herttigens slott: då de ej kunde intaga det,

[s. 72] Upbygde de, ej långt därifrån på en af naturen
ganska wäl befästad högd, ett *Castell*, som de kal-
lade *Diewitz*: Saken blef ganska alfwarsam
och detta fruntimbernas upförande syntes så

farligt för det allmänna, att folket hos herrtighen anhöllo, det Han med wapen wille twinga kjönet till lydnad; men då herrtighen gaf dem ett mindre behageligt swar därpå; så samlade de, på eget bewåg, en krigshär, slogo läger för *Diewitz*, ock omringade aldeles fruntimberena. *Walaska* lät sig däraf icke förskräckas, utan upmuntrade sina systrar, sägandes: att nu wore tiden inne då de skulle föreskrifwa hela *Böehmen* Lagar, allenast de wiste sig tappra; det wore intet något nytt, att männen fädt lof, att lyda fruntimberna: *Amazonerna* hade skattlagdt hela *Asien*, belägrat *Troja*, ock föraktadt *The-sei* och *Herculis* wapen: Sedan hon således satt mod i dem, angrepo de med största häftighet fienden, slogo dem, samt förföljde ock nedergjorde dem, som flydde: Sju Jungfrur utmärkte sig i synnerhet i detta slaget, ock de blefwo, för sin tapperhet, af faltmarskalkinnan begåfwade med gyllende kädjor ock armband: *Walaska* blef wördad, som en gudinna, ock *Böemerne* wågade icke sedermera att slåss med desse hjeltinnor: de sköflade landet, antände städer, ock ökade dageligen sin makt: Sluteligen lossade de, som de längtade efter manspersoner, skrefwo kärleks *billetter* till alla adeliga ynglingar, ock budo dem komma till sig i skogen: ynglingarne förblindade af jungfrurnes smickrande ock kärleksfulla utlåtelse; begåfo sig till dem; men blefwo alla, genom försåt, mördade.

[s. 73] Ett mera hedrande *exempel* af kjönets tapperhet hawfa wj i Swenska *Historien*: Då Götharnas konung: *Alle*, med alla smålänningar hade dragit långt bortt i fält; så tyckte *Danskarne*, det de fått ett godt tillfälle, att bringa landet under sig: de bröto då in med en krigshär, ock, under *Tumblingers* anförande, sköflade, de land ock städer, skjämde Jungfrur, wåldtogo hustrur, samt röfwade till sig allt guld, silfwer, koppar ock Boskapskreatur, som de kommo öfwer: då ryktet om deras grymma framfarande kom för *Blenda*, en ganska behjertad qwinna, fattade hon straxt

det råd, att skicka omkring hela Landet, ock båda tillsammans ett ganska stort antal quinnor, med tillsägelse, att de skulle taga med sig så mycket mat ock drickeswaror, som möjligt war: När de woro församlade, upmuntrade hon dem, att gripa till wapen, ock, under männernas frånwaro, förswara Landet: Först skickade de bud till fienden, ock anhöllo, det de med eld ock swärd ej måtte förstöra Landet, utan häldre komma som Wänner, och trösta dem under deras Mäns frånwaro: lofwandes, att wäl emottaga ock fagna dem: *Danskarne* låto öfwertala sig, ock kommo i skymningen till dem; Men *Blenda* lossade, som hon war rädd, flydde med de sina, ock lämnade all mat ock drick i *Danskarnes* wåld, hwilcka öfwerlastade sig därmed: om natten, så alla wore wäl insomnade, kom *Blenda* tillbaka med sin här, ock nedergjorde alla: ryckett berättar äfwen, att hon öfwerraskat Tusende *Danska* Ryttare, som skilgdt sig från de sina, att hon omringat dem ock dödadt dem, innan de hunno stiga till häst: Flera minnesmärken af detta

[s. 74] märkwärdiga Slag finnas ännu: det stället hwaräst slaget stådt, kallas Kråkebacken, emedan *Danskarne* där fallit som kråkor: Ströby, konungabackar, Olufsbacken, Tumblingör, Gräbbe eller Pige backen, Dansjö, Dansjöby, Skäggelösa ock Skäggelösa by, samt Bländinga by, äro alla sådana namn, som hafwa afseende på detta slaget. För denna wista tappperheten, hafwa qwinkjönet därå orten, än i dag, wissa rättigheter ock för-mohner. *Johannes Magnus* berättar äfwen att fruntimberna då förtiden warit tappra ock strid bara. - År, efter werldenes skapelse 2493: woro de Götiska qwinfolken, lika med männerna, till krig ock härfärd wande, ock att bruka spinräck el. swärd, war dem lika kjärt. Af den Morgongåfwa, som Brudgummen fordom skulle gifwa sin Brud, kan man också sluta till fruntimbernas skickelighet i alfwarsama öfningar ock lekar. I våra gamla Landskapslagar står: Ej må Brudgumme flere förninga föra Brud sino,

än gångare, sadel, Betsel, am kåpo ock hättö.
Af en gammal *Dansk* wisa finnes, att swenska fruntimberna i förra tider warit wana, att wistas i fällt, bruka wapen, ock sitta till häst, lika som männen. Konung *Waldemars* dotter *Richissa* som blef förlofwad med swenska Konungen *Eric* begråter, att hon, sedan hon blifwit drottning i swerige, ej feck efter *Danska* bruket åka i wagn, utan måste rida. Östgöthernas drottning i *Italien*, *Amalaswenta*, nämnes äfwen med mycken heder i Tideböckerna: Hon stadgade gjöthernas Rike genom sin wisdom ock tapperhet. Icke mindre hjeltmod wisde göthiska fruntimberna i det bekanta *Bråwalla* slaget: Där wid utmärkte sig i synnerhet trenne: den första war *Ursina*, som berättas hafwa burit Konung

[s. 75] *Harlads* fana: den andra *Hejda*, som förswarade ett horn emot hundrade hjeltar: ock den tredje, *Weborg*, som säges hafwa dödeligen sårat *Starkåther*, ock nedergjordt de tappreste soldater. Om de werldskunniga *Amazonernes* hjeltmod, ock synnerliga insickt i krigswetten-skapen, läsa wj i alla *Historier*: de gjorde sig fruktade af de stridbare *Grekerne*; så att en af deras Konung lofwade *Hercules* tolf stipendier, om han kunde skaffa honom *amazonernas* drottnings wapen. Den *Orleanska* flickan, ock i vår tid *Mademoiselle d'Eon*, äro ock ganska namnkunniga. Dessutom weta wi, huru högt wärde fruntimberna fordom satte på tappra gjärningar. Det säkraste medlet, att bana sig wägen till deras kärlek ock högaktning, war att wisa prof af manlighet ock hjeltmod: Att bära Gulros, skryta, swärja, wara näs wis, stöta på *quintanen*, eller taga midt i ringen gjorde då icke tillfyllest att winna deras gunst ock tycke: den tiden war ej eller ett så godt förråd på *Hassenskräcker*, som nu. Emedlertid må man wara glad, att våra fruntimber äro så klenmodiga ock spakfärdiga; Ty tänk! Om den nycken skulle falla på dem att efterfölja *amazonernas exempel*, huru olyckeliga woro wj då icke.

”Fruentimbernas tapperhet” och *Fortitudine mulierum*

Som så många tidigmoderna texter rör sig ”Fruentimbernas tapperhet” i ett gränsland mellan översättning, bearbetning och nyskapande. Inga paratextuella märkörer anger att texten bygger på en förlaga, men en jämförelse mellan ”Fruentimbernas tapperhet” och Upmarks/Barchæus *Fortitudine mulierum* visar att den svenska texten mestadels består av översatta passager ur dissertationen. Det rör sig emellertid inte om en rak översättning av hela *Fortitudine mulierum*, utan om en målmedveten redaktionell process där författaren valt ut exempel och argumentationslinjer utifrån sitt specifika syfte och skapat en egen text med avstamp i dissertationen.

Författaren till ”Fruentimbernas tapperhet” kan därmed ses som såväl översättare som författare och redaktör. För att tydliggöra hur ”Fruentimbernas tapperhet” förhåller sig till *Fortitudine mulierum* jämför vi nedan de två texterna. Vi betraktar dock inte den förra som kopia och den senare som original, utan bägge som besläktade texter. Tillvägagångssättet är inspirerat av Karen Emmerich, som i *Literary Translation and the Making of Originals* ifrågasätter synen på översättning som en imiterande verksamhet. För det första, framhåller Emmerich, är så kallade originalkällor sällan vare sig stabila eller ursprungliga, eftersom texter tenderar att cirkulera i olika former och versioner – i synnerhet under förmodern tid.²¹ I relation till ”Fruentimbernas tapperhet” är Emmerichs synpunkt särskilt giltig, eftersom *Fortitudine mulierum* liksom de flesta dissertationer är ett lappverk av explicita och implicita citat och parafrafer. För det andra, menar Emmerich, är en översättning knappast någon rättfram imitation. Genom sina redaktionella val skapar en översättare nödvändigtvis en ny text i en process som omformar verket i en ny kontext.²² Detta gäller tveklöst ”Fruentimbernas tapperhet”, där författaren dels har valt ut och bort text, dels har kompletterat denna med egenförfattade passager. Som bland andra Peter Burke har konstaterat var sådant redaktionellt arbete vanligt i tidigmoderna översättningar, där det bland annat kunde syfta till att omforma texter för att spegla översättarens värderingar och intressen.²³ Gränserna mellan översättning och skapande är därmed i högsta grad flytande.

²¹ Karen Emmerich, *Literary Translation and the Making of Originals* (New York: Bloomsbury, 2017), s. 8–14. Se även Lawrence Venuti, *Contra Instrumentalism: A Translation Polemic* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2019).

²² Emmerich, s. 8. Diskussionen utvecklas på s. 1–36.

²³ Peter Burke, ”Cultures of Translation in Early Modern Europe” i *Cultural Translation in Early Modern Europe*, red. av Peter Burke & R. Po-chia Hsia (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 1–38 (särskilt s. 31f). [Crossref](#).

Vad gäller "Fruentimbernas tapperhet" blir detta inte minst tydligt i relation till genre. Den svenska texten skiljer sig genremässigt från *Fortitudine mulierum* – den är uppenbarligen inte tänkt att fungera som underlag för en disputation utan för att läsas i en mindre, vänskaplig krets. Den nya genrens konventioner har gett avtryck i författarens redaktionella arbete. Hen har exempelvis valt bort Upmarks/Barchæus begreppsdefinitioner, tagit bort alla fotnoter och frångått dissertationens typiska kapitelindelning.²⁴ Dissertationens grundstruktur och ordning på *exempla* kvarhålls dock, vilket innebär att författaren bryter mot vissa klassicistiska genrekonventioner. Exempelvis blandar hen berättelser om gudar och bönder, och rör sig fritt mellan skeenden och tider. Författaren gör alltså inte anspråk på att skriva i hög stil. Mer tyder på att "Fruentimbernas tapperhet" är tänkt att underhålla och på ett lättsamt sätt skapa diskussion.²⁵ Eftersom både "Fruentimbernas tapperhet" och *Fortitudine mulierum* uppkommit i en svensk kontext verkar det inte ha funnits ett behov av att förhålla sig till nationella skillnader – båda texter innehåller svenska *exempla* presenterade på liknande sätt, och de delar en patriotisk klangbotten.

Författarens redaktionella arbete framgår tydligt redan på textens första sida. Hela den inledande principiella argumentationen är hämtad från *Fortitudine mulierum*. Författaren har emellertid reducerat Upmarks/Barchæus tiosidiga argumentation till en sida, genom att från denna välja ut två argument: 1) David och Goliat visar att det inte finns någon kausalitet mellan kroppsstyrka och tapperhet, samt 2) kvinnor förhindras att utveckla *fortitudo* genom en förklenande uppfostran. Av de filosofer Upmark/Barchæus åberopar – bland andra Seneca, Horatius, Cicero och Aristoteles – har författaren till "Fruentimbernas tapperhet" valt ut endast Platon. Hen har dessutom omarbetat filosofens åsikt. I *Fortitudine mulierum* står att läsa:

Sæpe enim & parvum enitet in debiliori, quod in magno nunquam miramur; sæpe etiam mulieres viris ad multa peragenda sunt præstantiores; nec tamen hanc præstantiam, cum Platone interpretæteris de artificio nendi, texendi, obsonia, placentasque conficiendi, in quibus si vincantur mulieres, ridiculum esset.²⁶

En rak översättning skulle kunna lyda:

Ty ofta skiner någont fram i den svagare, som vi inte skulle beundra i en stor [person]; ofta är likaså kvinnor mer framstående än män i att göra många [saker]; icke desto min-

²⁴ Lindberg. s. 57.

²⁵ Lindberg. s. 57.

²⁶ Upmark/Barchæus, s. 10.

dre, eftersom man tolkar denna framstående handling med Platon i fråga om konsten att spinna, väva, laga mat och baka, om kvinnorna besegras i dessa, vore det löjligt.²⁷

I "Fruentimbernas tapperhet" har argumentet förvandlats: eftersom kvinnor bara får lära sig att sy, påstår "den wise Plato" enligt författaren "att fruentimberen ej duga till annat än att smycka sig, sy ock baka pankakor". Till detta lägger hen motargumentet "det wore dårraktigt, att skjära alla öfwer en kam".

Den mest filosofiskt signifikanta omarbetningen gäller emellertid texternas respektive grundtes. Upmark/Barchæus återfinns på sida tre: "Videtur, inquam, fortitudo proprie competere viris; ideo tamen sexui feminino non penitus deneganda".²⁸ En rak översättning kan lyda: "Det tycks, menar jag, att tapperhet egentligen tillhör männen; men för den sakens skull bör kvinnorna inte helt förnekas den". I "Fruentimbernas tapperhet" skriver författaren i stället att emedan tapperhet är en manlig egenskap "får man dock icke så aldeles bestrida det wackra Kjönet den rättigheten, att hälsas för tappra". Diskussionen gäller inte längre kvinnors eventuella förmåga utan deras *rättighet*. Även om rätten att hälsas som tapper knappast tillhör 1700-talets sedvanliga naturliga rättigheter knyter själva begreppet författarens resonemang till de mer politiskt laddade, naturrättsligt underbyggda debatter om kvinnor som hör det senare 1700-talet till.²⁹

Från sidan 67, där diskussionen om kvinnliga *exempla* börjar, till och med sida 74, där författaren skildrar de "Götiska qwinfolken", består "Fruentimbernas tapperhet" till största del av översatta utdrag från ungefär 20 sidor av *Fortitudine mulierum*. Här finns bara smärre redaktionella ändringar, som att författaren har stärkt textens patriotiska ton genom att efter berättelsen om de böhmiska jungfrurna lägga till meningen "Ett mera hedrande *exempel* af kjönets tapperhet hawfa wj i Swenska *Historien*", varefter följer berättelsen om Blenda.³⁰

De kvinnliga *exempla* som diskuteras i "Fruentimbernas tapperhet" presenteras i samma ordning som i *Fortitudine mulierum*, men författaren har varit selektiv i sitt urval. Efter Semiramis diskuterar Upmark/Barchæus exempelvis ytterligare

²⁷ Översättning av Moa Ekblom.

²⁸ Upmark/Barchæus, s. 3.

²⁹ I Sverige introducerades dessa av Nordenflycht i "Fruentimrets Försvär". Om europeiska debatter om kvinnors rättigheter, se Karen Green, *A History of Women's Political Thought in Europe, 1700–1800* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), s. 101, 131, 144–147, 151–152, 169, 187, 199, 218–229. Om Nordenflychts krav på rättigheter, se Matilda Amundsen Bergström, "Our Sex's Rights Have Seen Such Autocratic Treatment. Hedvig Charlotta Nordenflycht on Women's Rights", *Hyppatia: Journal for Feminist Philosophy*, 38:3 (2023): 475–492. [Crossref](#).

³⁰ "Fruentimbernas tapperhet", s. 73.

två forntida drottningar: Amestris och Tamyris.³¹ I "Fruktimbernas tapperhet" återfinns endast Semiramis – ett val som skulle kunna förklaras av Semiramis större samtida popularitet. Den assyriska drottningen blev en populär karaktär under 1600- och 1700-talen och agerade bland annat huvudperson i Voltaires tragedi *Sémiramis* (1749).³² Hon kan alltså tänkas ha utgjort ett mer välkänt exempel för den publik som "Fruktimbernas tapperhet" riktar sig till.

Vid ett par tillfällen har författaren inkluderat *exempla* från *Fortitudine mulierum* men behandlat dessa på ett annat sätt än Upmark/Barchæus. Det gäller framför allt de i denna typ av texter vanligt förekommande amasonerna. Upmark/Barchæus diskuterar amasonerna ingående.³³ Författaren till "Fruktimbernas tapperhet" är istället knapphändig, och konstaterar bara kort: "Amazonernes hjeltmod, ock synnerliga insickt i krigswetten skapen, läsa wj i alla Historier: de gjorde sig fruktade af de stridbare Grekerne".³⁴ Medan Upmark/Barchæus beskriver den böhmiska jungfrun Walaska som "virgines Valasca, puella ingentis spiritus, & Amazonicæ mentis" [ungf: "jungfru Valasca, en flicka med stor själ och amasonskt sinne"], beskrivs hon i "Fruktimbernas tapperhet" som en jungfru "som hade ganska stort förstånd ock hjerta".³⁵ Den positiva kopplingen till amasonerna har plockats bort. Möjligtvis beror det på att amasonerna, som Dror Wahrman påpekat, mot slutet av 1700-talet började att betraktas som avskräckande snarare än berömvärda exempel.³⁶

Främst verkar författarens urvalsprocess dock syfta till att renodla en argumentationslinje. Hen har enbart valt ut exempel där *fortitudo* kopplas till krigsföring och våld – det rör sig om kvinnliga soldater och om kvinnor som dödar, vinner dueller och gör väpnat uppror. De kvinnor som Upmark/Barchæus kallar tappra med hänvisning till litterära, akademiska och diplomatiska bedrifter – exempelvis prinsessan Elisabet av Böhmen (1618–1680), drottning Kristina (1626–1689) och den italienska humanisten Olympia Fulvia Morata (1526–1555) – förbigås helt.³⁷ Inte heller Lucretia, ett klassiskt exempel på kvinnlig tapper-

³¹ Upmark/Barchæus, s. 21f.

³² Julia Asher-Greve följer receptionen av Semiramis i "From 'Semiramis of Babylon' to 'Semiramis of Hammersmith'", i *Orientalism, Assyriology and the Bible*, red. av Steven W. Holloway (Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2007), s. 322–373.

³³ Se Upmark/Barchæus, s. 29f.

³⁴ "Fruktimbernas tapperhet", s. 75.

³⁵ Upmark/Barchæus, s. 23, "Fruktimbernas tapperhet", s. 70.

³⁶ Dror Wahrman, *The Making of the Modern Self: Identity and Culture in Eighteenth-Century England* (New Haven: Yale University Press, 2004), s. 8f. För en genomgång om amasonernas historia, se Ulrika Stahre, "Könets krigare: Amasonerna och den mytiska verkligheten" i *Makalösa kvinnor: Könsöverskridande i myt och verklighet*, red. av Eva Borgström (Helsingborg: AlfabetaAnamma, 2002), s. 125–155.

³⁷ Upmark/Barchæus, s. 46.

het som Upmark/Barchæus diskuterar ingående, omnämns.³⁸ Som Ruth Nilsson påpekat argumenterar Upmark/Barchæus för att kvinnor är mer lämpade för annan tapperhet än just den krigiska.³⁹ Denna ståndpunkt saknas helt i ”Fruentimbernas tapperhet”, som istället målmedvetet påvisar kvinnors förmåga att uppodla krigisk tapperhet.

På de sista en och en halv sidorna av ”Fruentimbernas tapperhet” överger författaren dessutom sin förlaga för att istället hänvisa till andra vagt definierade källor såsom ”våra gamla Landskapslagar” och ”en gammal Dansk wisa”. Det är också möjligt att författaren bygger på Nordenflychts ”Fruentimrets försvar”. På sida 74 åberopas nämligen ”Östgöthernas drottning i Italien, Amalswenta”. Denna Amalswenta, eller Amalsuntha (495–535), finns inte omnämnd i *Fortitudine mulierum*, men väl i ”Fruentimrets försvar”.⁴⁰ Slutligen nämns två berömda kvinnliga soldater: ”Den Orleanska flickan, ock i vår tid Mademoiselle d’Eon”. Berättelserna om Jeanne d’Arc (som är flickan i fråga) var många, och d’Éon diskuterades som sagt flitigt i göteborgstidningarna vid 1700-talets slut.⁴¹

Vi kan inte säkert veta huruvida författaren till ”Fruentimbernas tapperhet” bygger på ”Fruentimrets försvar”. Men om Borelius hade rätt i att Nordenflycht använde *Fortitudine mulierum* som källa finns en koppling mellan dessa tre svenska exempelsamlingar. Dessutom är alla del av samma europeiska texttradition, mot vilken vi nu vänder oss.

”Fruentimbernas tapperhet” och exempeltraditionen

När författaren till ”Fruentimbernas tapperhet” väljer att underbygga sin argumentation med *exempla* skriver hen in sig i en livaktig texttradition vars rottrådar löper till antiken och Plutarkos *Mulierum virtutes*.⁴² Kompilationer av kvinnliga *exempla* florerade i Europa från tidigt 1400-tal till sent 1700-tal, när de ganska plötsligt föll ur modet – en utveckling som kan förstås mot bakgrund av såväl

³⁸ Upmark/Barchæus, s. 13.

³⁹ Nilsson, s. 135f.

⁴⁰ Nordenflycht, s. 76.

⁴¹ För några exempel, se Deborah McGrady, ”Joan of Arc and the Literary Imagination” i *The Cambridge Companion to French Literature*, red. av John D. Lyons (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), s. 1–33. [Crossref](#).

⁴² Alenius, s. 217; Glenda McLeod, *Virtue and Venom: Catalogues of Women from Antiquity to the Renaissance* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1991), s. 19ff. Plutarkos säger sig skriva *Mulierum virtutes* för att bevisa att mäns och kvinnors dygder är lika. Han inkluderar 27 korta berättelser om kvinnor, varav så många är tappra att texten på engelska har fått titeln ”Bravery of women”. Plutarkos, *Moralia...*, red. av Jeffery Henderson, övers. av Frank Cole Babbitt (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1931), s. 475.

en minskad tilltro till exemplets bevisvärde som ett mer essentialistiskt förhållningssätt till genus.⁴³ ”Fruentimbernas tapperhet” kan alltså placeras in helt i slutet av denna tradition.

Genom åren utarbetades en veritabel skattkista av bibliska, antika, mytologiska och samtida kvinnliga *exempla* som återkom från text till text.⁴⁴ Flera av dessa, såsom Semiramis, Judith och Jeanne d’Arc, återfinns i ”Fruentimbernas tapperhet”. Samma exemplariska kvinna kunde emellertid åberopas av olika skäl. Schematiskt kan den texttradition som ”Fruentimbernas tapperhet” anknyter till sägas utvecklas längs två spår, vilka tar sin respektive utgångspunkt i två portalverk: Giovanni Boccaccios *Om berömvärda kvinnor* [De mulieribus claris] från 1360-talet och Christine de Pizans *Kvinnostaden* [Livre de la cité des dames] från 1405.

Skillnaden mellan Boccaccios och Pizans verk gäller inte vilka kvinnor som åberopas utan författarnas förhållningssätt till exemplaritet. I Boccaccios *Om berömvärda kvinnor* fyller exemplet en moralpedagogisk funktion.⁴⁵ Tillvägagångssättet bygger på en i grunden stoisk syn på exempel som moralpedagogiska verktyg och knyter an till den så inflytelserika idén om *historia magistra vitae*.⁴⁶ Utifrån detta synsätt fungerar de exemplariskt dygdiga kvinnorna nästan som platoniska *paradeigmata*, ideala paradigmen som andra kvinnor bör eftersträva att likna men vilka de omöjligt kan jämföra sig med.⁴⁷ Sådana exemplariska kvinnor är intressanta just som undantag från kvinnor i allmänhet.

Detta förhållningssätt präglar den texttyp Alenius betecknar *gynæceum* och beskriver som en systematiskt uppställd katalog med biografier över exemplariska

⁴³ McLeod, s. 139; Alenius, s. 218. Om 1700-talet specifikt, se Philip Hicks, ”Women Worthies and Feminist Argument in Eighteenth-Century Britain”, *Women’s History Review* 24:2 (2015): 174–190. [Crossref](#). Om exemplumtraditionen allmänt, se John D. Lyons, *Exemplum: The Rhetoric of Example in Early Modern France and Italy* (Princeton: Princeton University Press, 1989). Om det sena 1700-talets genussyn, se Wahrman, s. 18.

⁴⁴ Jmf. Anne Eriksen och Anne Birgitte Rønning, ”Eksemplarisk statskunst og mangfoldig kvinneliv i Ludvig Holbergs heltinnehistorier” i *Eksempels makt: Kjønn, representation og autoritet fra antikken til i dag*, red. av Anne Eriksen, Ellen Krefting och Anne Birgitte Rønning (Oslo: Scandinavian Academic Press, 2012), s. 112–145 (s. 119).

⁴⁵ Om Boccaccio, se Virginia Cox, ”Introduction” i Giovanni Boccaccio, *Famous Women*, övers. Virginia Cox (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003), s. xviii. Vår diskussion om två förhållningssätt till exemplaritet bygger på Alexander Gellay, *Unruly Examples: On the Rhetoric of Exemplarity* (Stanford: Stanford University Press, 1995), s. 1–4. Vi vill dock betona den pedagogiska aspekten av exemplaritet och dess rötter i stoisk etik.

⁴⁶ Om denna pedagogiska idé, se Anne Eriksen, *Livets læremester: Historiske kunskapsstradisjoner i Norden 1650–1840* (Oslo: Pax forlag, 2020).

⁴⁷ I brev 94 och 95 till Lucius diskuterar Seneca exempelvis hur historiska *exempla* bör användas för att uppmuntra människor till dygd och avråda dem från last. Seneca, *Breven till Lucilius* (Göteborg: Daidalos, 2021).

kvinnor.⁴⁸ Alenius har lokaliserat elva tyska, sju danska och ett svenskt *gynæcea* (den tidigare nämnda Stiernmans *Gynæceum sveciæ litteratum*) författade mellan 1606 och 1795.⁴⁹ Av dem är danska Leonora Christina Ulfeldts *Hæltinners pryð* från 1670-talet särskilt intressant i relation till "Fruentimbernas tapperhet", eftersom även den behandlar just *fortitudo*. Övriga nordeuropeiska *gynæcea* skildrar framför allt lärda kvinnor.

Men även om *Hæltinners pryð* uppfyller de formella kriterierna för ett *gynæceum* framställer Ulfeldt inte bara sina kvinnliga *exempla* som ideal.⁵⁰ Hon presenterar dem också som bevis i en allmänt hållen argumentation om kvinnors tapperhet. På så sätt anknyter *Hæltinners pryð* till det spår inom exempellitteraturen som kan härledas till Pizans *Kvinnostaden*. För Pizan fyller kvinnliga *exempla* främst ett retoriskt syfte. I enlighet med aristotelisk retorik åberopar hon dem för att övertyga läsare om en generell tes – i hennes fall om kvinnors kapacitet.⁵¹ Ur det perspektivet är kvinnliga *exempla* inte intressanta i sig själva utan i kraft av vad de visar om kvinnor i allmänhet.

Det är i denna tradition författaren till "Fruentimbernas tapperhet" verkar. Liksom Pizan mobiliserar hen kvinnliga *exempla* för att leda en generell tes i bevis, inte för att framhålla ideal. Denna tes presenteras på textens första sida: kvinnor har "rättigheten, att hälsas för tappra, ock dela berømmet med Männen". De *exempla* som diskuteras syftar till att övertyga läsaren om giltigheten i detta påstående.

Genom att åberopa exemplariska kvinnor för att utveckla en bredare filogyn argumentationslinje skriver författaren till "Fruentimbernas tapperhet" in sig i den nebulösa europeiska tanketradition som inom forskningen går under namnet *la querelle des femmes*. Termen betecknar ett antal mer eller mindre sammanhållna debatter om kvinnors natur, värde och samhällsroll, vilka pågick med varierande

⁴⁸ Alenius, s. 218.

⁴⁹ Alenius, s. 219–230.

⁵⁰ Boken är uppställd utifrån den modell som etablerades i Plutarkos *Jämförande levnadsteckningar*. Ulfeldts text finns utgiven, *Hæltinners pryð: Udgivet efter afskriften i Karen Brahes bibliotek*, red. av Christopher Maaløe (Köpenhamn: Det danske sprog- og litteraturselskab, 1977).

⁵¹ Pizan skriver exempelvis: "Men trots att det finns de som insisterar på att kvinnorna inte har tillräckligt med förstånd för att lära sig lagarna, så lär oss historien att det är tvärt om [...]. Med anledning av alla dem som vill påstå att kvinnor inte har någon naturlig fallenhet för politik eller maktinnehav, ska jag här ge dig exempel på många stora kvinnor i historien". Christine de Pizan, *Kvinnostaden*, över: Jens Nordenhök (Stockholm: Ersatz, 2017), s. 56. Om detta förhållningssätt till exemplariet, se Marie-Claude Malenfant, *Argumentaires de l'une et l'autre espèce de femme: Le statut de l'exemplum dans les discours littéraires sur la femme (1500–1550)* (Québec: Les presses de l'université Laval, 2003), s. 30–33.

intensitet och utifrån skiftande perspektiv under den tidigmoderna perioden.⁵² Portalverket sägs ofta vara just Pizans *Kvinnostaden*. Långtifrån alla *querelle*-texter åberopade *exempla*. Men genom åren författades hundratals texter som använde exemplariska kvinnor för att leda filogyna argument i bevis. Heinrich Agrippas *Declamatio de nobilitate & precellentia feminei sexus* (1529), Lucrezia Marinellas *La nobiltà et l'eccellenza delle donne* (1600) och Ludvig Holbergs *Zille Hans Dotters Gynai-cologia eller Forsvars Skrift for Qvinde-Kiønne* (1722) är bara några exempel från olika århundraden och länder.⁵³ Ulfeldts *Hæltinners pryd* och Nordenflychts "Fruentim-rets försvar" kan också räknas till *querelle*-litteraturen. Detsamma gäller "Fruentim-bernas tapperhet".

Vissa grundtema – som kvinnors förnuft, dygd och position i äktenskapet – tur-nerades genom hela *la querelle des femmes*. Men debatterna förändrades också i takt med att filosofiska perspektiv och metoder populariserades och diskrediterades. Schematiskt övergick exempelvis en nyplatoniskt influerad 1500-talsdiskussion om exceptionella kvinnors idealitet under 1600-talet till en Cartesianskt inspirerad debatt om allmän förnuftsjämlighet, vilken under 1700-talet kompletterades av en naturrättsligt underbyggd debatt om kvinnors rättigheter.⁵⁴ År 1761 anför exem-pelvis Nordenflycht *exempla* för att i John Lockes anda hävda kvinnors naturgivna "menniskio-rätt".

I en delvis besläktad process kom de exemplariska kvinnornas argumentativa verkanskraft att ifrågasättas under 1700-talet.⁵⁵ I *A Vindication of the Rights of Wo-*

⁵² För *la querelle des femmes* och forskningen kring det, se Matilda Amundsen Bergström, "La querelle des femmes: En arkipelagisk historia" i *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdomshistoria* (2016): 59–80, samt Julie D. Campbell, "The Querelle des femmes" i *The Ashgate Research Companion to Women and Gender in Early Modern Europe*, red. av Allyson Poska, Jane Couchman & Katherine McIver (Farnham: Ashgate, 2013), s. 361–379.

⁵³ Om detta, se Malenfents *Argumentaires de l'une et l'autre espèce de femme*. Det finns också många exempel på texter som i stället åberopar lastbara kvinnor för att leda argument om kvinnors lastbarhet i bevis. Ett exempel är Giuseppe Passis *I donneschi difetti* från 1599, vilken föranledde Marinella att skriva *La nobiltà*.

⁵⁴ En användbar översikt av de franska debatterna, som till stor del speglar större europeiska mönster, ges i Armel Dubois-Nayt et al. (red.), *Revisiter la "querelle des femmes": Discours sur l'égalité/inégalité des sexes*, vol. I–III (Saint-Étienne: Publications de l'Université de Saint-Étienne, 2012–2013). Om nyplatonism, se Johanna Vernqvist, *The Androgyne and the Phoenix: Marguerite de Navarre and Gaspara Stampa: Gendering Early Modern Debates on Love* (diss. Linköpings universitet, 2018). Om 1600- och 1700-talen, se Sarah Knott och Barbara Taylor (red.), *Women, Gender and Enlightenment* (Houndmills: Palgrave Macmillan, 2005), sektionerna "Championing Women: Early Enlightenment Feminisms" och "Women and Revolutionary Citizenship: Enlightenment Legacies".

⁵⁵ Hicks, s. 181–183. [Crossref](#). Som Hicks noterar innebar detta inte att kvinnliga *exempla* slutade att diskuteras. Ett exempel är Mary Hays 6 volymer långa *Female Biography, or Memoirs of Illustrious and Celebrated Women of All Ages and Countries* (1803).

man (1792) vägrar Mary Wollstonecraft exempelvis att ”framhålla det lilla fåtal kvinnor, vilka efter att ha fått en manlig uppfostran ha blivit modiga och beslutssamma”, eftersom hon söker fastställa allmängiltiga filosofiska principer.⁵⁶ I Sverige utvecklade Thomas Thorild på liknande sätt en principiell argumentation i *Om kvinnokönets naturliga höghet* (1793) utan hänvisning till *exempla*. När författaren till ”Fruentimbernas tapperhet” återoppar *exempla* anknyter hen alltså till äldre synsätt på såväl kvinnor som filosofi – sannolikt delvis eftersom texten bygger på den äldre *Fortitudine mulierum*. Men precis som Nordenflycht använder författaren *exempla* för att konstruera ett allmängiltigt principiellt argument om kvinnors ”rätt”. Liksom ”Fruentimrets Försvar” blandar ”Fruentimbernas tapperhet” på så sätt äldre och nyare slags filogyn argumentation.

Tapperhet – den mest tydligt manligt kodade klassiska dygden – var ett populärt *querelle*-tema från 1400-talet till 1700-talet.⁵⁷ Redan Pizan diskuterar exemplariskt tappra kvinnor såsom Semiramis och amasonerna.⁵⁸ I 1600-talets Frankrike förkroppsligades den tappra kvinnan dessutom i en ny figur: *la femme forte*, en heroiskt dygdig kvinna som förmådde agera med ”manligt” mod när omständigheterna krävde.⁵⁹ *La femme forte* populariserades i Pierre le Moynes *La gallerie des femmes fortes* (1647), där Moyne presenterar heroiska kvinnor som Judith, Zenobia och Jeanne d’Arc som platonska *paradeigmata*, samt i Madeleine och George de Scudéry’s *Les femmes illustres, ou Les harangues héroïques* (1642), där heroiska kvinnor anförs för att kritisera misogyni.⁶⁰

⁵⁶ Mary Wollstonecraft, *Till försvar för kvinnans rättigheter*, övers. Ingrid Ingemark (Stockholm: Ordfront, 2018), s. 106. Originalen lyder: “not lay any great stress on the example of a few women who, from having received a masculine education, have acquired courage and resolution”. Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman*, red. av Eileen Hunt Botting (Cambridge: Cambridge University Press, 2014 [1792]), s. 104.

⁵⁷ Se exempelvis Andreas Hellerstedt, ”Försiktig i råd, och tapper i gärning’: Om manliga och kvinnliga dygder i John Barclays Argenis”, i *Utopin i vardagen: Sinnen, kvinnor, idéer – en vänbok till Elisabeth Mansén*, red. av Jenny-Leontine Olsson et al. (Lund: Ellerströms, 2014), s. 261–285 (s. 276–280), samt Ian Maclean, *Woman Triumphant: Feminism in French Literature, 1610–1652* (Oxford: Clarendon Press, 1977), s. 82ff.

⁵⁸ Pizan, s. 63–67. Båda ges också stort utrymme i *Heltimners pryd*, se Ulfeldt, s. 97–101 och 104–109.

⁵⁹ Maclean, s. 82ff. Se också Hero Chalmers, ”Margaret Cavendish’s *Femmes Fortes*: The Paradoxes of Female Heroism in *Bell in Campo* (1662)”, *Société d’études anglo-américaines des XVII et XVIII siècles* 73 (2016): 243–265. [Crossref](#).

⁶⁰ Scudéry inleder förordet till *Les femmes illustres*: ”J’offre LES FEMMES ILLUSTRÉS, aux plus illustres des femmes, & les conuire d’en vouloir prendre la protection.” Madeleine och George de Scudéry, *Les femmes illustres, ou Les harangues héroïques* (Paris: Antoine de Somerville & Augustin Courbé, 1642), opaginerad.

Alenius argumenterar för att Ulfeldt inspirerades av Scudéry och Moyne. Upmark/Barchæus och författaren till "Fruktimbernas tapperhet" skriver in sig i samma tradition. På ett sätt skiljer sig de svenska texterna dock från *Hæltinners pryde*. Förutom de "sedvanliga" tappra kvinnorna åberopar Ulfeldt några danska och norska *exempla*, såsom drottning Margareta I. "Fruktimbernas tapperhet" och *Fortitudine mulierum* skildrar i stället flera svenska *exempla*. Texten väver därmed samman en nationell (och patriotisk) historieskrivning med en europeisk exempeltradition för att skapa en berättelse om tappra kvinnor unik för den svenska kontexten.⁶¹ Men det urval kvinnliga *exempla* som skildras i "Fruktimbernas tapperhet" är också unikt på ett annat, mer överraskande sätt: det utgörs nästan uteslutande av kvinnor vilka agerat som män.

Krigiska kvinnor och könsöverskridandets logik

I förordet till *La gallerie des femmes fortes* betonar Moyne att det finns många slags hjältemod. Tapperhet, skriver han, kan vara:

une autre Force, que celle qu'ils voyent avec un casque à la teste, & une colonne sur l'épaule. Cette force armée & robuste n'est que la subalterne d'une autre Force general, qui assiste toutes les Vertus.⁶²

Kvinnors tapperhet måste inte vara krigisk. Den kan lika gärna (eller kanske hellre) ta sig uttryck genom själstorhet i en svag kropp. Som Hero Chalmers har påpekat var idén att tapperhet kunde vara antingen krigisk eller moralisk, och att denna uppdelning korresponderade till en könsdelning, vanlig i tidigmoderna texter om *fortitudo*.⁶³ Den återkommer som sagt i *Fortitudine mulierum*. "Fruktimbernas tapperhet" skiljer ut sig genom att enbart behandla krigisk tapperhet. Tidigt i texten skriver författaren:

Ty ey allenast i den heliga Kristis, utan ock i werldsliga Historien, finna wj otaliga Exempel därpå, att fruktimberna uprättadt ock med mycken försiktighet styrdt de största samhällen, så som ock med största drift ock tapperhet utfördt de lyckeligaste krig.

⁶¹ Som Alenius påpekat ser vi samma tendens i flera nordiska exempelsamlingarna, men då gäller det främst lärda kvinnor. Alenius, s. 218.

⁶² Pierre le Moyne, *La gallerie des femmes fortes*, iv edition (Paris: La Compagnie des marchands libraires du palais, 1665), "preface" (opaginerad). Kvinnliga personifikationer av dygden tapperhet bär vanligtvis en pelare över axeln.

⁶³ Chalmers, "Margaret Cavendish's *Femmes Fortes*" (opaginerad). [Crossref](#).

Även om kvinnliga regenter förekommer i "Fruentimbernas tapperhet" ligger fokus genomgående på "de lyckeligaste krig".⁶⁴ Det betyder emellertid inte att författaren förkastar idén att krigisk tapperhet är manligt kodad. I stället bygger textens *exempla* på en könsöverskridandets logik utifrån vilken kvinnor som uppvisar krigisk tapperhet på olika sätt agerar som män.

Sådana könsöverskridanden var vanliga under den tidigmoderna perioden. I *The Making of the Modern Self* argumenterar Dror Wahrman, utifrån ett europeiskt perspektiv, för att 1600- och 1700-talen bör förstås som en övergångsperiod under vilken genus förändrades från att anses socialt och kulturellt bestämt till att betraktas som essentiellt och biologiskt grundat. Denna period, skriver Wahrman, utmärks av ett intensivt intresse för könsöverskridande praktiker. Både faktiska och litterära kvinnor som klädde sig och agerade "manligt" – och stundtals passerade som män – tenderade följaktligen att accepteras, fascineras och ibland beundras. Det innebär inte att normer kring manligt och kvinnligt saknades, eller att patriarkala maktstrukturer var överksammas. Men enskilda individer hade, menar Wahrman, förhållandevis stora möjligheter att avvika från det förväntade. Först när genus förstods som essentiellt började sådana avvikelser utmana normer, varför de inte längre kunde accepteras.⁶⁵

Ur ett europeiskt perspektiv är författaren till "Fruentimbernas tapperhet" bara en av många 1700-talsförfattare som med förundran uppmärksammar könsöverskridande praktiker, kvinnliga krigare och crossdressing. Intressant nog skriver hen dock vid precis den tid – 1700-talets sista decennier – som Wahrman pekar ut som slutpunkten för denna experimentella period. Dessutom presenterar hen som sagt ett allmängiltigt argument om kvinnors rättigheter, vilket knappast är förenligt med tanken att enskilda könsöverskridande kvinnors beteende inte har någon bäring på allmänna normer. Än en gång blandar författaren äldre och nyare synsätt – denna gång med ett förhållandevis radikalt resultat. Hen implicerar att kvinnor i allmänhet har såväl förmåga som rätt att agera som män.

De könsöverskridande praktiker som skildras i "Fruentimbernas tapperhet" kan delas in i tre kategorier. Den första utgörs av kvinnor som utnyttjar de förväntningar omvärlden har på dem som kvinnor för att få möjlighet att uppvisa maskulint kodad krigisk tapperhet. Två exempel är de i kataloger med *femmes fortes* vanligt förekommande Jaël och Judith.⁶⁶ Det främsta exemplet på denna lek med könsroller är dock Blenda. Författaren till "Fruentimbernas tapperhet" beskriver

⁶⁴ Här skiljer sig författaren från Ulfeldt, som har fokus på just regenter. Det är sannolikt delvis eftersom författaren är intresserad av krigsföring som hen inte diskuterar drottning Kristina – i samtida exempelsamlingar beskrivs hon vanligtvis som lärd och som en skicklig regent, men inte som krigsförare.

⁶⁵ Wahrman, s. 34–40.

⁶⁶ Se Maclean, s. 85ff.

hur Blenda i ett bud till invaderande fiender anspelar på könade konventioner: "[hon] anhöllo, det de med eld ock swärd ej måtte förstöra Landet, utan häldre komma som Wänner, och trösta dem [kvinnorna] under deras Mäns frånwaro, lofwandes, att wäl emottaga och fågna dem". För att invagga fienden i falsk trygghet "lossades" sedan Blendas kvinnliga här att förskräckt fly, för att senare återkomma och förgöra fienden. Gemensamt för dessa exempel är att kvinnorna endast uppvisar maskulint kodad, krigisk tapperhet i exceptionella krissituationer. Som bland andra Jonas Liliequist betonat var sådana exempel relativt vanliga och upplevdes ofta som berömvärda av politisk-patriotiska skäl.⁶⁷

Den andra typen av könsöverskridande praktik att diskuteras i "Fruktimbernas tapperhet" handlar om kvinnor som framgångsrikt handlar på maskulint kodade sätt i längre eller kortare perioder. I den tidigmoderna litteraturen är det mest klassiska exemplet de mytomspunna amasonerna. Jeanne d'Arc kan räknas till denna kategori, liksom de kvinnliga regenter som förekommer i texten. I berättelsen om Semiramis betonar författaren särskilt det normöverskridande i drottningens handlingsmönster genom att beskriva hur drottningen avbryter sin kvinnligt kodade frisering för att axla den manligt kodade rollen som härförare.⁶⁸ Även i skildringen av Bråwallaslaget lyfter författaren fram kvinnor som agerat på sätt som torde ha framstått som maskulint kodade – nämligen som framgångsrika krigare. Här beskrivs hur Ursina, Hejda och Weborg "nedgjordt de tappreste soldater" och förmått försvara sin kung mot "hundra hjetlar".

Ursinas, Hejdas och Weborgs hjältemod kan kopplas till den ovan nämnda krisdiskurs inom ramen för vilken könsöverskridande handlingar kunde betraktas som lovvärda.⁶⁹ I den längsta berättelsen inom denna kategori föreligger inga sådana förmildrande omständigheter. Det gäller skildringen av de böhmiska jungfrur vilka agerar som män för att revoltera mot rådande patriarkal ordning. Författaren beskriver hur de böhmiska jungfrurna "öfwa sig i ridande, kastande, skjutande, jagande, ock alla andra manliga öfningar" och vänjer sig av med "all kärlek til Manspersoner" med målet att etablera ett eget herravälde. Inte bara besegrar jungfrurna sin härskares armé, de plundrar sitt land, utnyttjar rikets adelsmän för att sedan döda dem, och ökar "dageligen sin makt".

I det här fallet kan de könsöverskridande handlingsmönstren knappast rättfärdigas av etiska eller politiska hänsynstaganden. För Nordenflycht, som också hänvisar

⁶⁷ Jonas Liliequist, "Kvinnor i manskläder och åtrå mellan kvinnor: Kulturella förväntningar och kvinnliga strategier i det tidigmoderna Sverige", i *Makalösa kvinnor*, red. av Borgström, s. 63–123 (s. 87ff).

⁶⁸ Berättelsen, som kommer från Valerius Maximus anekdotsamling *Facta et dicta memorabilia*, var populär. Ulfeldt nämner den också i sin diskussion om Semiramis. Ulfeldt, s. 98.

⁶⁹ Se John A. Lynn, *Women, Armies, and Warfare in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), s. 165. Om svenska förhållanden, se Liliequist, s. 63–123.

till de böhmiska jungfrurna i "Fruentimrets Försvar", är detta problematiskt – hon intygar "[a]tt gilla deras hämnd, jag mig ej företar".⁷⁰ Författaren till "Fruentimbernas tapperhet" framför inga sådana reservationer; även om hen medger att berättelsen om Blenda är "mer hedrande". Att berättelsen om de böhmiska jungfrurna är textens längsta tyder snarare på att författaren uppfattat den som central. Kanske beror det på att hen endast försöker leda i bevis kvinnors tapperhet – på vilket de böhmiska jungfrurna onekligen är ett gott exempel – medan Nordenflycht försöker påvisa kvinnlig dygd mer allmänt. Kanske lockades författaren av berättelsens sensationella karaktär, vilken bidrar till textens underhållningsvärde.

Den tredje könsöverskridande praktik som "Fruentimbernas tapperhet" skildrar inbegriper personer vilka beskrivs som kvinnor men som under kortare eller längre perioder framgångsrikt passerar som män. Den tidigare nämnda d'Éon hör till denna kategori. Det gör även flera kvinnliga soldater. En av dessa – den soldat som duellerar med en polack i samband med kung Sigismunds kröning – passerar som man under en avgränsad period (duellen), vilken tar slut när hen "avslöjar" sig. Andra passerar som män under längre tid. I skildringen av den piga som klädd till soldat tillfångatogs av en turkisk armé år 1595 betonar författaren att pigan länge uppfattades som man av medfångarna. Den soldat som sägs ha deltagit i Carl X Gustavs krig ska också, enligt författaren, ha passerat som man tills "[e]n af hennes Kamerater, som något nogare gaf akt på henne, dock slutligen [kom] under wäder med denna hemligheten: På det han skulle tige därmed, ock ej förråda henne för de andra, så feck han hålla af henne". När soldaten blir gravid och lämnar kriget väljer hen att ta anställning som dräng och fortsätter därmed att passera som man i ett nytt sammanhang. Det är först när den utpresande soldatkollegan kommer för att gifta sig med soldaten/drängen som hen börjar att presentera sig som kvinna.

Att som kvinna anta rollen som mansperson var olagligt i 1700-talets Sverige, men som Liliequist påpekat var det inte helt ovanligt. Flera svenska rättsprotokoll vittnar om kvinnor som passerat som män, tagit värvning och till och med gift sig med kvinnor.⁷¹ Ett med "Fruentimbernas tapperhet" samtida exempel är Carin Du Rietz (1766–1788), som tog värvning i det kungliga livgardet, blev påkommen och benåddades av Gustav III.⁷² Även detta var ett populärt tema inom tidigmodern litteratur – särskilt om berättelsen, som i fallet med soldaten i Carl X Gustavs armé, slutade med att en heteronormativ könsordning återställdes.⁷³

⁷⁰ Nordenflycht, s. 273.

⁷¹ Liliequist, s. 67.

⁷² Liliequist, s. 63f.

⁷³ Tiina Rosenberg, *Byxbegär* (Göteborg: Anamma, 2000), s. 26–40. Om kvinnliga soldater och litterära kvinnor som passerat som män, se Wahrman, s. 20–22.

Slutsatsen?

”Fruktimbernas tapperhet” öppnar för många olika läsningar. Ur en synvinkel påvisar texten på ett radikalt sätt kvinnors rätt till rättigheter och möjligheter att överskrida konventionella könsroller. Ur en annan bygger den på vedertaget tankegods vilket lika gärna som att ifrågasätta patriarkala strukturer kunde syfta till att väcka skräckblandad förtjusning. Tydligt är dock att författaren inte skildrar krigiska kvinnor för att kritisera krigisk tapperhet som fenomen. De flesta exempel visar på den krigiska tapperhetens positiva konsekvenser, och författaren poängterar återkommande att krigiskt tappra kvinnor har utträttat ”stora gjärningar”. Inte ens berättelsen om de böhmiska jungfrurna föranleder författaren att kritisera tapperhetens potentiellt skadliga följder.

På textens sista sida sker dessutom ett drastiskt perspektivskifte. Där introducerar författaren ett om än besläktat, så nytt ämne – nämligen samtida mäns bristande mod:

Dessutom weta wi, huru högt värde fruntimberna fordom satte på tappra gjärningar. Det säkraste medlet, att bana sig vägen till deras kärlek ock högaktning, war att wisa prof af manlighet ock hjeltomod: [...] den tiden war ej eller ett så godt förråd på *Hasenskräckar*, som nu. Emedlertid må man wara glad, att våra fruntimber äro så klenmodiga ock spakfärdiga; Ty tänk! Om den nycken skulle falla på dem att efterfölja *amazonernas exempel*, huru olyckeliga woro wj då icke.

”Hasenskräck” åsyftar karaktären Jacob von Thyboe i Ludvig Holbergs komedi med samma namn. Pjäsen översattes till svenska som *Hasenskräck, eller Storskrytaren* på 1750-talet och framfördes i Göteborg i februari 1776 och i januari 1781.⁷⁴ Holbergs hasenskräck är en fånig man som skryter om sina militära eskapader men i själva verket är feg och räddhågsen. Liksom den vanligare sprätthöken (känd från Holbergs *Jean de France* [1722] och Carl Gyllenborgs *Swenska sprätthöken* [1737]) är hasenskräcken en man som är löjeväckande eftersom han agerar omanligt.⁷⁵ Här anknyter författaren alltså till den europeiska diskussion om effeminerade

⁷⁴ Berg, s. 28 och s. 202.

⁷⁵ Om sprätthöken, se Jonas Liliequist, ”Åra, dygd och manlighet: Strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige”, *Lychnos: Årsbok för idé- och lärdoms historia* (2010): 117–147 samt Agneta Helmius, ”Sprätthöken: En manlig livsstil i svensk debatt under 1700-talet” i *À la mode: Mode mellan konst, kultur och kommers*, red. av Ida de Wit Sandström och Cecilia Fredriksson (Göteborg: Makadam, 2016), s. 128–145.

män som bland andra Agneta Helmius visat fortgick i Sverige under 1700-talets andra hälft.⁷⁶

I denna slutpassage tycks budskapet snarast vara att samtidens *män* bör inspireras av textens hjältemodiga kvinnor. Detta perspektivskifte öppnar för motstridiga tolkningar av de kvinnliga exemplens funktion. I texten i stort framhåller författaren de tappra kvinnorna som positiva föredömen. Men på sista sidan antyder hen något annat. Anförda kvinnliga *exempla* må bevisa tesen att kvinnor kan vara lika tappra som män, men det betyder inte att kvinnliga läsare bör se till dem som föredömen. I stället når författaren en tvetydig slutsats: eftersom samtidens män brister i tapperhet bör ”man” vara glad att samtidens kvinnor *inte* försöker efterfölja de tappra kvinnornas – och ytterst amazonernas – exempel. Då kunde de, antyder författaren, liksom de böhmiska jungfrurna störta männens överordning, vilket vore olyckligt för det ”vi” författaren räknar sig till.

Trots att ”Fruktimbernas tapperhet” inleds med en tydligt utskrivna tes kan inget övergripande budskap fastslås. I stället pekar texten åt olika håll. Kanske beror det på dess dubbla tillkomsttid. Den del av ”Fruktimbernas tapperhet” som bygger på den äldre dissertationen *Fortitudine mulierum* är mer entydigt positiv i sin värdering av kvinnors hjältemod, sannolikt eftersom den utgår från en syn på genus som socialt och kulturellt bestämt. Utifrån en sådan förståelsehorisont hotar inte ett antal hjältemodiga kvinnor en allmän patriarkal ordning. Textens sista del, som är författarens egen och skriven tidigast 1776, alltså minst 60 år senare, är mer ambivalent vad gäller det kvinnliga hjältemodets möjliga konsekvenser.⁷⁷ Tanken att män riskerade bli mindre maskulina än kvinnor och att samhällsordningen därigenom kunde omstörtas är en produkt av senare 1700-talssynsätt, populariserade bland annat genom Jean-Jacques Rousseaus inflytelserika skrifter.⁷⁸ Den komplicerade hyllningen av kvinnors hjältemod.

Samtidigt har författaren till ”Fruktimbernas tapperhet” förstärkt det argument om kvinnors förmåga att överskrida konventionella könsgränser som utvecklades i *Fortitudine mulierum* – ett redaktionellt val som går emot den anförda slutsatsen. Dessutom har hen valt att använda det politiskt laddade ordet ”rätt”, vilket öppnar för en mer radikal tolkning av ”Fruktimbernas tapperhet” än av

⁷⁶ Om denna, se E. J. Clery, *The Feminization Debate in Eighteenth-Century England: Literature, Commerce and Luxury* (Houndmills: Palgrave, 2004); Agneta Helmius, *Mode och hushåll: Om formandet av kön i frihetstidens svenska små- och veckoskrifter* (diss. Uppsala universitet, 2022), s. 107–142. Se även Ann Öhrberg, *Samtalets retorik: Belevade kulturer och offentlig kommunikation i Svenskt 1700-tal* (Höör: Brutus Östlings förlag Symposion, 2014), s. 34.

⁷⁷ Wahrman, s. 8f.

⁷⁸ Om Rousseaus kvinnosyn, se exempelvis Mary Seidman Trouille, *Sexual Politics in the Enlightenment: Women Writers Read Rousseau* (Albany: State University of New York Press, 1997), kapitlen ”Introduction” och ”Rousseau’s Views on Women”.

Fortitudine mulierum. Resultatet får sägas vara en text som inte bara är unik i svensk idéhistoria utan också ovanligt väl visar hur motsägelsefullt, komplext och oberäkneligt 1700-talets tänkande om kön och genus kunde vara.

MATILDA AMUNDSEN BERGSTRÖM (f. 1989), fil. dr, är forskare vid institutionen för litteraturvetenskap, idéhistoria och religion vid Göteborgs universitet. Hon forskar om den tidigmoderna perioden, med inriktning på kvinnliga intellektuella samt på moralfilosofiskt tänkande i icke-konventionella genrer. Hon arbetar dels med ett projekt om kvinnliga intellektuellas syn på lycka i 1600- och 1700-talens Skandinavien, dels med ett om kvinnliga upplysningsaktörer i 1700-talets Göteborg.

ELLEN HOLM (f. 1995) är arkivarie och masterstudent i litteraturvetenskap vid Göteborgs universitet, med särskilt intresse för den tidigmoderna perioden.